

LÁTOMÁSNÉLKÜLI IRODALOM

A vádat tulajdonképpen senki sem fogalmazta meg, de nyilvánvalóan jelen volt a „Politizáljon-e az író?” kezdeti kérdésében is. A felszabadulás után hamarosan kialakult a sértődött esztétika, amely a szabadságban továbbbőregző hiedelmekből konkretizálta a polgári demokrácia szocializmustól való félelmét és jelentéktelen irodalomban jelentékeny irodalmi válságot teremtett. Ezt a zavart még fokozta a neofita „forradalmár” kritikusok törtető magatartása. Ma már jól látható, hogy egyik zavartkeltés sem volt felesleges, mert a tévedések is sokban tisztázták a problémákat. Az irodalom elleni támadást a sértődöttek és a törtetőök közösen követték el. A sértődöttek a demokráciát vádolták azzal, hogy megakadályozza az irodalom szabad fejlődését, a törtetőök pedig az irodalmat vádolták a demokrácia fejlődésének megakadályozásával. Mindkét felfogás szakszerűtlen, mert túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít az irodalomnak. Ez a két tévedés végső fokon harmóniába olvad. Ez okozza például, hogy a polgári irodalom nem nagyjelentőségű művei szemünk láttára klasszicizálódnak s maradiságuk jogán fontosabb helyet foglalnak el az irodalomban, mint amely megilleti őket.

A kettős vád egyazon következménnyel járt. Ma sokan úgy érzik, hogy a jövő magyar irodalma kilátástalan. Fotografált tájakban látják a hősokeket mozogni, akiket nem az író határoz meg, hanem az állam: a valóság legfőbb birtokosa. Látomásnélküli irodalomról beszélnek azok, akik a két tévedés nyomán képzik el az irodalom jövőjét.

Mindenki tudja, hogy az irodalom a felszabadulás óta nem változott lényegében, annál nagyobb fordulat történt feltételeiben. A heves tévedéseket is nagymértékben az váltotta ki, hogy az irodalom feladata alapvetően megváltozott. A sértődöttek azt képzelték, hogy a feladat megváltozása lezüllesztí az írókat, míg a törtetőök attól aggódtak, hogy az írók nem tudják betölteni tovább hivatásukat. Mindkét felfogás pesszimista a maga módján. Ha végignézzünk a felszabadulás óta íróink munkáin, azt látjuk, hogy a megbővült témák, a szabadság kibontakozó valósága fejlődésünket nagymértékben elősegítette, még a népi demokráciától tartózkodó írókét is. A feladatot tehát jobban látják el még akkor is, ha ma nem tudnak kifejezői lenni annak, amit a jövő kétségtelenül kikényszerít majd belőlük. Az Újhold fiataljain is jól lemérhető a fejlődő demokráciában történt előnyös változás, melyet nem írásaik felületén felcsapó lángok jeleznek, hanem teljes átforrósodásuk: lényük hőmérséklete vált hasonló fokúvá, mint a népi demokrácia. Ami a lemaradottakat illeti, csak abban az esetben nevezném őket a népi demokrácia ellenségeinek, ha a népi demokráciának elsősorban irodalmi tartalmat tulajdonítanék. Ezek az írók is hozzátartoznak az új irodalom képéhez s helyzetük nem is reménytelen, feltéve, hogy lassú fejlődésük nem valami ellenálló vagy ellenséges magatartás eredménye.

A sértődött esztétika irodalmi rémhírei a másodrangú írókat befolyá-

solták elsősorban. Ezek az írók szívesen belefűrték magukat az irodalom s egyben saját személyük vallásos tiszteletébe, a fejlődésről csak idézőjelben beszéltek, a látomás nélküli korszak jégvilágának hidegét érezve. Ők jobbra visszavonultak, mert a fejlődés hagyományaik, világosabban: epigonságuk feladását jelentette volna. Bizonyos mértékben kénytelenek voltak ellenzékbe vonulni s onnan magyarázni a bolha óriási méreteit. Az erőteljes tehetségeket viszont kedvezően befolyásolta a babonás huhogás, forradalmi aktivitásukat csak fokozta a gyöngék elfordulása a jövőtől. Végeredményben a sértődött esztétika is elősegítette az irodalom továbbalakulását s a maga tartalmi erőtlenségével csaknem hősiess munkát végzett.

Sokkal nagyobb elismeréssel kell szólnom a törtetőkről. Náluk még élelnebben látható, hogy tévedéssel is rá lehet hibázni az igazságra, sőt néha a szakmai hozzánemértés is mutathat helyes utat, amelyen aztán az író megtalálhatja az alkotás szabadságát. A törtető kritikusnak nincs vesélyérzete, működése nem nélkülözi a botránykeresés naív technikáját és mégis azt kell mondanom, hogy a fejlődésnek mai fázisában is szükség van rá, mert felelőtlen esztétikája felkavarja az írókat körülvevő önesodáló áhítatot, megkongatja a híres írói magányt, amelynek ilyenkor hamis hangzása is kiderülnek. Bár a törtető esztétikájából is a látomás nélküli irodalom holdbéli vidéke bontakozik ki, mégis csak „kijjesztette“ írónk egy részét abból a gögből, amely szükségszerűségét meg akarta óvni a népi demokrácia irodalmi feltételei között is. Ezt az érdemét nemcsak elvitatnunk nem szabad, de kötelességünk ki is emelni.

Hiába képzelődés a két esztétika által köztudatba vitt látomás nélküli irodalom, mindaddig nem bizonyítható képtelensége, illetve feltételezettsége, amíg a valóságban fel nem figyelünk azokra a tényezőkre, amelyek a fejlődés vonalában igazi irodalom felé mutatnak. Elsősorban a politika esztétikájára gondolok, amely valóban nem tisztelt az irodalom akadémikus vonásait s a maga forradalmi szemléletével bizony azoknak a stiláris szépségeknek nem tulajdonít nagy fontosságot, amelyek mögött a másik világ érdekeit szolgáló tartalom van. A népi demokrácia esztétikája (amit az előbb megközelítésképpen csak politikai esztétikának neveztem) csakugyan sarkaiából forgatta ki a lírát azzal, hogy bekapcsolta az országépítésbe. Ez elemi meglepetéssel hat, ha mondjuk a Nyugat céljaira gondolunk. Nemsokára irodalomtörténei adatként kezelhetjük ezt a célkitűzést, mert hatása csaknem az egész magyar líra friss termésén meglátható. Különböző fokozatokról beszéltek természetesen, de már túl vagyunk azon, hogy ez a fordulat vitatható legyen.

A népi demokrácia esztétikája korántsem áll meg akkor, amikor a lírát az aktualitások világába helyezi. A teljes jelen átélését kívánja költőtől s úgy, ahogy az igazi költők maguk is kívánják: a szabadságot és a nép ügyét építve közben. Aztán tovább; a merev optimizmus, mely ugyancsak a népi demokrácia esztétikájának következménye, találkozik az örök költői alkattal, mert az emberi ügyben való remény minden költő végső, nagy látomása. A népi demokrácia esztétikája ezt a látomást fel akarja fokozni s költőtől azt várja, hogy éppen a látomás tegye mozgalmassá egész költészetüket. De nem a képzeletből, hanem a valóságból támadó látomás. Éppen ezért az ellentétek külsőségesek, könnyen megoldhatók, mert a költők s a népi demokrácia végső világképe nagyjából azonos.

Látomásnélküli irodalom elképzelhetetlen ott, ahol ábrázolásra szomjas új társadalom vár a regényre és a drámára. Ennek az új magyar társadalomnak a valóságát nem határozhatja meg a felmérő pontosság, az irodalmi fényképezés. Különösképpen nem határozható meg így a marxizmus állandó előretörése mellett, a szocializmus épülése közben, amikor a változás szemmel láthatóan állandó és a mozgó társadalom képe csak látomások segítségével foglalható össze. A nagy realizmus azzal, hogy a népek a népet ábrázolja, éppen azt az alacsony horizontot bontotta le, amely a mi polgári irodalmunkat meggátolja a teljes valóság látásában s amelyet az mégis úgy védelmez, mintha a végtelent kellene megóvnia.

A népi demokrácia esztétikájától aligha kell az íróknak tartaniok. Irodalom valóban nincs látomás nélkül. A szocializmus tudatosan járja a fejlődés útját s közben látni akarja önmagát az irodalom megbízható ábrázolásában. Látomás nélkül ez lehetetlen. Ez az új értelemben vett látomás a remény a békében s a világ igazságos elrendezésében. A látomás éppen az az át nem élt valóság, amelyet mindnyájan meg akarunk közelíteni s amelyet a szocializmus tudományos tevékenysége óta már nemcsak utópiákban tudunk látni.

A kérdésben állandóan tovább jutunk s ma már nem kell ilyenféle kérdéseket feltennünk, mint: politizáljon-e az író? A fejlődésnek ezen a fokán már túlvagyunk, az írók úgy írnak, hogy műveiknek politikai tartalma van, bár gyakorlatilag nem politizálnak. E folyóirat írói is önmagukhoz hűségesen jutottak el a népi demokrácia és az irodalom közös világképének felismeréséhez s mindig híven tükrözték vissza a magyar valóságot az irodalom felé. A felszabadulás megrendítő élményétől most eljutottak a negyedik szabad májusig, amely már nemcsak a pusztá szabadságot jelenti s annak igenlése elenyésző része a rájuk s minden íróra háruló feladatnak. Ennek a májusnak tartalma olyan világ vállalását követeli, amelyben a szabadság éppen úgy renddé alakult, mint ahogy a látomásokból is valóság lesz egy napon.

GYÁRFÁS MIKLÓS